

С. В. Бартіш,

Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль

ВТІЛЕННЯ МІФОЛОГЕМИ «ЗОЛОТОГО ВІКУ» У ПОЕЗІЇ ДЛЯ ДІТЕЙ ОЛЕНИ ПЧІЛКИ ТА КРИСТІАНА ОВЕРБЕКА

У статті аналізуються особливості втілення міфологеми «золотого віку» у поезії для дітей німецького просвітника Крістіана Овербека та української просвітительки кінця XIX століття Олени Пчілки.

Ключові слова: міфологема «золотого віку», Крістіан Овербек, Олена Пчілка, поезія для дітей.

В статті аналізуються особливості втілення міфологеми «золотого віку» в поезії для дітей німецького просвітителя Крістіана Овербека та української просвітительниці кінця XIX століття Олени Пчілки.

Ключевые слова: міфологема «золотого віку», Крістіан Овербек, Олена Пчілка, поезія для дітей.

The article deals with the features of the embodiment of the mythologema of the «golden age» in the poetry for children written by the German enlightener Christian Overbeck and the Ukrainian educator of the late nineteenth century Olena Pchilka.

Key words: the mythologema of «the golden age», Christian Overbeck, Olena Pchilka, poetry for children.

Постановка наукової проблеми та її значення. Пізнання дитинства в науковій чи художній формі є невід'ємним від історії суспільства і його соціальної самосвідомості. Концепт дитинство, розуміння і сприйняття якого у різні історичні епохи мало неоднаковий характер, є суспільно зумовленим або культурно специфічним. В епоху романтизму дитинство вперше починають трактувати як особливу високу цінність, відбувається глорифікація дитячого віку. Однак було б помилково стверджувати, що міфологема «золотого віку» появляється лише у період романтизму. Міф, як вважає Ірина Фрис, «ніколи не зникав зі свідомості людей, а отже відображався у літературі, культурі, мистецтві» [6, с. 228]. Ще давньогрецький поет Гесіод у поемі «Роботи і дні» писав, що у період «золотого віку» «жили люди без труду й турботи», були вони здорові і веселі, «життя було радощів повне», люди жили в достатку і була над ними ласка Божа [1, с. 360]. Російський дослідник С. Токарев визначає «золотий вік» як «...міфологічне уявлення, що існувало в античному світі, про щасливий і безтурботний стан первісного людства» [4, с. 471]. Оскільки християнська традиція є одним із джерел становлення європейської культури, то «ностальгія за раєм» (Мірча Еліаде), міфопоетичний мотив пошуків втраченого раю (чи «золотого віку») є, на думку Андрія Гурдуза, закономірною ознакою всієї європейської літератури [2, с. 172]. «В людині підсвідомо сидить прагнення до відродження й досконалості, відтворення Чистого часу...», – вважає дослідник міфології Мірча Еліаде [3, с. 20]. І хоча просвітники не декларували зв'язок дитинства з міфологемою «золотого віку», однак саме таке розуміння дитячого віку ми можемо побачити у поезії авторів епохи Просвітництва. Таким чином, наголошує А. Гурдуз, у своєму класичному вигляді міфологема «золотого віку» відсилає до ідеального минулого [2, с. 172]. Таким ідеальним минулим, на думку дорослих творців дитячої літератури, є дитинство.

Мета статті – проаналізувати особливості втілення міфологеми «золотого віку» (чи «втраченого раю») у поезії для дітей німецького просвітника Крістіана Овербека та української просвітительки кінця XIX століття Олени Пчілки.

Виклад основного матеріалу й обґрунтування отриманих результатів дослідження. Через усю творчість поетів, які пишуть для дітей, проходить думка про те, що дитинство є омріяним ідеальним світом, який втілює уявлення про досконалість і довершеність. Відтак значне місце у художній реальності посідає сакральний топос раю. З райським садом пов'язаний початковий період історії людства. Райський сад ототожнюється з країною достатку, де цілий рік плодоносять дерева, цвітуть квіти й панує вічне літо. Постійне прагнення людства віднайти втрачений райський світ знаходить своє відображення у простих, на перший погляд, прозорих рядках дитячої поезії. Так у вірші Крістіана Овербека «До травня» («An der Mai») малий хлопчина просить, щоб прийшов місяць травень і зробив зеленими всі дерева, щоб знову цвіли квіти і співали птахи. Для хлопчика травень – це чарівник, якому під силу зробити таке чудо. Пор.:

*Komm, lieber Mai, und mache
Die Bäume wieder grün.
Und lass mir an dem Bache
Die kleinen Veilchen blühen!
Wie möcht' ich doch so gerne
Ein Blümchen wieder sehn!
O komm, und bring vor allen
Uns viele Rosen mit;
Bring' auch viel Nachtigallen,
und schöne Kuckucks mit!*
[8, с. 19-21]

*Прийди, любий травню, і зроби
Дерева знову зеленими.
І нехай для мене біля струмка
Цвітуть маленькі фіалки!
Як же я сильно хочу
Знову побачити квіточку!
О, прийди, і принеси для всіх нас
Багато троянд;
Принеси також багато солов'їв
І красивих зозуль!*
(Переклад наш – С.Б.)

Хіба бажання хлопчика знову побачити квіти і почути пташок це не прагнення дорослого повернутися в «золотий вік»?

Тугу за довершеністю, яка втілена у дитинстві, можна побачити у вірші Олени Пчілки «Чарівниця». Весна, в образі «дівчини з видом молодим» приходять «до пастухів в убогій домі» і у кожного, хто бачить її, «сама відрадість устає». Та не лише своїм виглядом чарує всіх вона.

*Несе дівчина овоч, квіти,
Що в іншій вирости краю.
В яснішій, щасливішій світі
Вони знайшли красу свою. [5, с. 31]*

Чи не є у цьому вірші весна посланцем із раю? Що це за «ясніший, щасливіший світ», за яким так сумує ліричний герой? А чи не той інший світ змальовано у вірші «Коли прийшов травень» («Als der Mai da war»):

*Nun ist alles schön und grün,
Alles lacht mich an.
Unsre Kirschenbäume blühen,
Und der Tulipan,
Und die langen Störche ziehn;
Alles lacht mich an.
O du lieber guter Mai,
Bleibest du doch hier!
Lebt' ich doch, o lebt' ich so
All mein Leben hien!
[8, с. 22-23]*

*Тепер все красиве і зелене,
Все мені посміхається.
Цвітуть наші вишні,
І тюльпан,
Летять довгоногі лелеки;
Все мені посміхається.
О, любий добрий травню,
Якби ти тут залишився!
Якби ж я жив, якби я так жив
Все своє життя!
(Переклад наш – С.Б.)*

Суголосний з ним вірш «Весняні квіти» Олени Пчілки. Порівнявши обидва поетичні тексти, ми можемо помітити певну співзвучність ідей та мотивів, висловлених у них. Складається враження, що вони є частинами одного поетичного твору. Пор.:

*І проліски, і травка,
Й зелена муравка,
І кульбаба рясна,
Й фіалочка ясна –
Всі квіти весняні,
Веселі, кохані,*

*З-під листя виходять,
Голівки підводять од сну зимового
До сонця ясного!
Ті квіти дрібненькі,
Мов дітки маленькі,
Розбіглись у гаю... [5, с. 29-30]*

Початок нового життя навесні як початок життя людства – ось головна ідея цих віршів. Квіти порівнюються із дітьми, а відповідно, дитинство, як напрошується сам висновок, є життям у раю. Споглядання життя дітей, веселого і безтурботного, є відновленням раю на землі, в який вже не може повернутися дорослий. Вірші про природу, на нашу думку, мають на меті поляризувати світ дорослих і світ дитинства, як чистий біблійний світ – рай на землі. Тема природи трактується як органічне для дитини середовище, що є джерелом радості. Письменник творить світ казкової реальності, де панують радість і щастя. Це образ світлого раю, який нагадує біблійний Едем. Як зразок, читаємо в Олени Пчілки:

*Що за чудова днина,
Сніг, наче срібло блищить!
Вийшов веселий хлопчина... [там же, с. 16]*

Адаптація до місцевих реалій зумовлює те, що природа зображується не лише навесні і влітку, коли все росте й цвіте (як це було у раю). У віршах присутні і зимові пейзажі. Але це не люта зима з сильними морозами і сніговіями, а справжня зимова ідилія. Ось яким побачила поетеса зимовий ранок:

*Білі стріхи, білі призьби,
Біле поле, білий ліс.
Ліс стоїть такий поважний,
Мов дідусь, старий та сивий,
Погляда на шлях широкий,
На просторі білі ниви.
Темні сосни та ялини
Простягли далеко віти
І поблискують на сонці
Снігом-інесм укритим. [там же, с. 18-19]*

У поезії для дітей сучасна реальність екстраполюється до першого дня створення світу, того чистого біблійного світу. Дитина, перебуваючи у своєму раю, спілкується з тваринами, знаходить з ними спільну мову, як і перші люди Адам і Єва. Гармонійні стосунки дитини і тварини бачимо у вірші української письменниці Олени Пчілки «Зимовий вечір»:

*Там, на килимку хлоп'ятко
Біля груби задрімало,
Гарне сиве котенятко
Край його мурчить помало.*

*Добре хлопчикові, гоже,
Котик казку каже, й гріє,
А надворі – милий Боже,
Що надворі там ся діє! [5, с. 14]*

Маленький Фріц у збірці «Пісні малого Фріца» («Frizchens Lieder») спілкується в основному з птахами. До кола його «співрозмовників» належать папуги («До папуги» «An einen Papagei»), голуби («До пари голубів» «An ein Paar Tauben»), канарка («До моєї канарки» «An meinen Kanarienvogel»), соловей («Гра» «Das Spiel») Це навіть більше, ніж просте спілкування, – людина і тварина знаходяться в однакових умовах і мають схожі інтелектуальні здібності. Первісну єдність людини і природи спостерігаємо у вірші «До пари голубів»:

*Liebe Tauben, meine Freude,
Kommt und frisst aus meiner Hand!
O ich tu euch nichts zu Leide,
Wir sind gar zu gut bekannt.
[8, с. 84]*

*Любі голуби, мої друзі,
Прийдіть і їжте з моєї руки!
О, я нічого поганого вам не зроблю,
Ми надто добре знайомі.
(Переклад наш – С.Б.)*

Фраза «Ми надто добре знайомі» особливо яскраво виражає взаєморозуміння хлопчика і пташки, адже голуби для нього це не просто представники сімейства пернатих, а справжні друзі («мої друзі»).

Близькість людини з твариною, як і на первісній стадії існування людства, можна прослідкувати у вірші Олени Пчілки «Зайчатко і хлоп'ятко». Хлопчик, який впіймав зайченя, радіє спочатку своїй здобичі, а потім, уявляючи себе в образі зайчика, розуміє всю тривогу, страх беззахисної тваринки. Пор.:

*Тут замислилось хлоп'ятко:
«Що, як був би я – зайчатко?
Та й з мене б так глузували?
Вбили б, шкурку теж зідрали?..
Як тужила б моя мати!
У хлоп'яти оченята
Заблищали, мов росюю,*

*Чи то й я б так всіх лякався,
Доки в руки не попався?
Несподівано – сльозюю.
Ну, мій зайчику, на волю!
В ліс біжи по чистім полю!
Плигай знов собі та грайся,
Од людей гаразд ховайся!
[5, с. 26]*

У цьому вірші дитина виступає провідником між світом дорослих і тваринним світом. У неї є досвід спілкування з дорослими людьми, але не втрачена єдність з природою, близькість з тваринами. Звідси й засторога зайчикова: «Од людей гаразд ховайся!» (хоч хлопчик теж належить до роду людського!).

Поняття первісної єдності, цілісності, гармонії і досконалості людини і природи трансформується у поезії для дітей за допомогою асоціативних рядів, в яких поряд з представниками рослинного і тваринного світу знаходяться людські діти. Пор.:

*Годі, діточки, вам спать!
Час давно вже вам вставать!
Гляньте: сонечко сміється,
В небі жайворонок в'ється, ...
Пташка, рибка, звір на волі,
Божа пчілка, квітка в полі, –
Всі весною оживають [там же, с. 33]*

Або ж:

*Гайда, дітки, у садок!
Любо там та мило!
Скільки всяких там квіток
Сей рік уродило!
Повна рожса, мак чубатий,
Між куцями м'ята,*

*І барвіночок хрещатий
Стелеться до хати.
Там метелики і бджоли,
Пташки-щебетухи,
А в травиці скрізь навколо
Кузки-скрекотухи. [5, с. 32]*

Такі ж асоціативні ряди спостерігаємо і в поезії німецького письменника «Гра» («Das Spiel») [8, с. 9-12] (переклад наш – С.Б.). Діти, які насолоджуються радістю

*Wir Kinder, wir schmecken
Die Freude recht satt!*

*Ми діти, ми до смаку
насичуємось радістю!*

поряд із собою бачать посіви і траву

*Wie lustig stehn dorten
Die Saaten, das Gras;
Beschreiben mit Worten
Kann keiner wohl das.*

*Як весело там стоять
Посіви, трава;
Описати словами
Це ніхто не зможе.*

спостерігають за метеликами

*Ei, seht doch, ihr Brüder,
Der Schmetterling da!
Dort flattert noch einer,
Der ist wohl sein Freund;
O schlag ihn ja keiner,
weil jener sonst weint.
Ey, dувіться, брати,*

*Там метелик!
Там турхає ще один,
Це напевно його друг;
О, не бийте його ніхто,
Бо інший буде плакати.*

чують спів солов'я на яблуні

*Vortrefflich, ihr Jungen!
Die Nachtigall singt.
Dort sitzt sie! Geht, oben
Im Apfelbaum dort.*

*Чудово, хлопці!
Співає соловей.
Там він сидить! Подивіться,
Вверху на яблуні.*

з квіток плетуть вінки

*Lasst Kränzchen uns winden,
Viel Blumen sind hier!*

*Давайте сплетемо віночки,
Тут є багато квіток!*

Висновки і перспективи подальшого дослідження. Отже, міфологема «золотого віку» займає одне з основних місць у поетичній творчості для дітей української письменниці Олени Пчілки та німецького письменника Крістіана Овербека. У віршах в різний спосіб підкреслюється нерозривний зв'язок дитини з природою. За допомогою цих творів транслюється споконвічне прагнення дорослої людини повернутися у той період, коли не було бід і страждань, коли людина жила в гармонії з природою і з самою собою, тобто у «золотий вік». Втіленням такого періоду для сучасної людини, на думку творців поезії для дітей, є власне дитинство. Обрана тема статті може бути розкрита в ширших масштабах, наприклад, на матеріалі поетичних творів для дітей інших письменників.

Література:

1. Гесіод. Діла й дні / Пер. І. Франка // Франко І. Я. Зібрання творів: У 50 т. – К. : Наукова думка, 1977. – Т. 8. – С. 357-381.
2. Гурдуз А. Міфопоетична парадигма в українській та західноєвропейській «прозі про землю» кінця XIX – першої третини XX століття. Монографія. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. П. Могили, 2008. – 216 с.
3. Элиаде М. Аспекты мифа: Пер. с фр. В. Большакова. – М. : Академ. проект, 2001. – 239 с.
4. Мифы народов мира: Энциклопедия: В 2 т. / Гл. ред. С. А. Токарев. – 2-е изд. – М. : Советская энциклопедия, 1987. – Т. 1. А-К (Корейская мифология). – 720 с.
5. Пчілка О. Годі, діточки, вам спати!: Вірші, оповідання, казки, фольклорні записи: Для дошкільного та молодшого шкільного віку / Упоряд. та передм. О. М. Таланчук; худож. І. І. Литвин. – К. : Веселка, 1991. – 334 с.: іл.
6. Фрис І. Неоміфологізм у слов'янських літературах / І. Фрис // Проблеми слов'янознавства. – Львів, 2007. – Випуск 56. – С. 228-236.
7. Morgenländische Erzählungen. Aus der Sammlung «Palmblätter» / Nach der von J.G.Herder und A.J.Liebeskind besorgten Ausgabe neu herausgegeben von Herman Hesse. – Frankfurt am Main : Insel-Tschenbuch; 409. – 266 s.
8. Overbeck Chr. Frizchens Lieder // Herausgegeben von Christian Overbeck. – Hamburg : Verlag von August Campe, 1831. – 143 s.